

Η θέση του αποστόλου Παύλου απέναντι στο θρησκευτικό συγκρητισμό της εποχής του

(Σύγχρονες παιδαγωγικές εφαρμογές)

The position of Apostle Paul in relation to the religious syncretism of his time

(Contemporary pedagogical practises)

Ιωάννης Βελιτσιάνος

Δρ. Θεολογίας Α.Π.Θ.

Ioannis Velitsianos

Dr. Theology of Aristotle University of Thessaloniki

Περίληψη: Σκοπός του παρόντος άρθρου, είναι να παρουσιάσουμε τις θέσεις του αποστόλου Παύλου απέναντι στο θρησκευτικό συγκρητισμό της εποχής του. Ο ίδιος χρησιμοποιεί για τη διάδοση του Ευαγγελίου σύμβολα, αντιλήψεις, παραστάσεις, ήθη και έθιμα της εποχής του, τα οποία τα μετασηματίζει, σεβόμενος την ιδιαιτερότητα του κάθε πολιτισμού δίνοντας σ' αυτά χριστιανικό νόημα. Στην ορθόδοξη Εκκλησία δεν υφίσταται πρόβλημα φυλετικών και άλλων διακρίσεων, διότι η ενότητα της πίστεως έχει θεϊκή προέλευση, προοπτική και αποτελεί προτεραιότητα στην εν Χριστώ ζωή. Άλλωστε, την ημέρα της Πεντηκοστής δέκτες των ενεργειών του Αγίου Πνεύματος δεν ήταν μόνο οι Απόστολοι, αλλά άνθρωποι από όλα τα μέρη του κόσμου. Αναδύοντας από τα ανωτέρω παιδαγωγικές εφαρμογές και στοιχεία, αντιλαμβανόμαστε ότι το σύγχρονο ελληνικό σχολείο συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο την αποστολή του, όσο αφορά στην επισήμανση των διαφορών ανάμεσα στους “διαφορετικούς” μαθητές. Κατά τον απόστολο Παύλο, ο κάθε άνθρωπος είναι πρόσωπο μοναδικό και ανεπανάληπτο με βασικό στοιχείο το σεβασμό στην ετερότητά του. Άλλωστε η ορθόδοξη παράδοση και η αγωγή μέσα από την ιστορία της, έχει πάντοτε ως αρχή της να σέβεται την προσωπική, κοινωνική, φυλετική και πολιτισμική ετερότητα. Στο πλαίσιο αυτό θεωρείται η διαφορετικότητα, όχι ως πρόβλημα, αλλά ως ποικιλία χαρισμάτων και δυνατότητα διακονιών.

Λέξεις - Κλειδιά: θρησκευτικός συγκρητισμός, διαφορετικότητα, αγάπη, διακονία, κοινωνική ένταξη.

Summary: The purpose of this article is to present the position of Apostle Paul in relation to the religious syncretism of his time. Apostle Paul uses symbols, perceptions, images, morals and customs of his time to propagate the Gospel, and transforms them, respecting the specificity of each civilization, to give them Christian meaning. In the Orthodox Church there is no issue of racial or other discrimination because the unity of faith has a divine origin, perspective, and constitutes a priority in Christ's life. Besides, the day of Pentecostal the receivers of the actions of the Holy Spirit were not only the Apostles, but also people from all parts of the world. The modern Greek school is increasingly aware of its mission as it relates to the identification of differences between "different" students. According to the Apostle Paul, every person is unique and unrepeatable with basic element the respect to his otherness. Besides, the Orthodox tradition and the treatment through its history has always as its main principle to respect the personal, social, racial and cultural diversity. In this context the diversity is considered, not as a problem, but as a variety of gifts and the ability of deacons.

Keywords: Religious Syncretism, Diversity, Love, Diakonia, Social Integration.

Εισαγωγικά

Μ' αφορμή, αφ' ενός τη σημερινή εκκοσμικευμένη κοινωνία, τη μετακίνηση πληθυσμών από την Ασία προς την Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρώπη, το σκεπτικισμό μέσα στους κόλπους του ίδιου του χριστιανισμού ως προς την ορθότητα των χριστιανικών (θεωρητικών και πρακτικών)

θέσεων που δημιούργησαν την πολιτισμική και θρησκευτική πολυμορφία και την ενθάρρυνση της αναβίωσης αρχαίων θρησκειών¹ “θεών πολλών” και “κυρίων πολλών”² στα πλαίσια ενός συγκρητισμού που θυμίζει τον αρχαίο θρησκευτικό συγκρητισμό και αφ' ετέρου τα πρόσφατα γεγονότα που αφορούν την υιοθέτηση ενός νέου πολυθρησκειακού πιλοτικού προγράμματος στη χώρα μας, δηλ. τη διδασκαλία των όλων θρησκειών στο ελληνικό σχολείο με τη μορφή του θρησκευτικού συγκρητισμού, με ώθησαν στο να πραγματευτώ την παρούσα μελέτη, με θέμα: **“Η θέση του αποστόλου Παύλου απέναντι στο θρησκευτικό συγκρητισμό της εποχής του”**.

Αν και είναι αδύνατο, μέσα σ' ένα άρθρο να παρουσιάσω μια πλήρη εικόνα αντιμετώπισης του αποστόλου Παύλου απέναντι στο θρησκευτικό συγκρητισμό της εποχής εκείνης, όμως θα προσπαθήσω ενδεικτικά να επισημάνω μερικά δείγματα συνάντησης, επικοινωνίας και αντιπαράθεσης του χριστιανικού ευαγγελίου με τον περίγυρο της εποχής, σημεία ωφέλιμα, ίσως και για το ζήτημα που αναδύθηκε τον τελευταίο καιρό και αφορά το μάθημα των θρησκευτικών στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο.

1. Η θρησκευτική κατάσταση στον ελληνικό κόσμο κατά την εποχή του αποστόλου Παύλου

Η μετάβαση του αποστόλου Παύλου από την Τρωάδα στους Φιλίππους³, (από την Ασία στην Ευρώπη), στην οποία ο ευαγγελιστής Λουκάς δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα, σημειώνει πως το πέρασμα του Χριστιανισμού από τον Ιουδαϊσμό στην οικουμένη, πραγματοποιείται με τη σύνδεση της χριστιανικής πίστης και του ελληνικού πολιτισμού⁴. Όσο αφορά τη θρησκευτική ζωή της Θεσσαλονίκης, της Βέροιας και των άλλων πόλεων της Ελλάδος κατά τον 1ο αιώνα ήταν έντονη και ποικίλη⁵. Λατρεύονταν πολλές και ξένες θεότητες, όπως ο πύθιος Απόλλων, η Αθηνά, ο Ασκληπιός⁶, οι Διόσκουροι⁷, ο Ιανός, ο Ηρακλής, η Τύχη, η Νίκη, η Ειρήνη, ο Σέραπις, η Ίσις, ο Όσιρις, οι ρωμαϊκές θεότητες Liber Pater και Minerva Augusta κ.π.ά. Για την Κόρινθο, τη φημισμένη για τη λατρεία της Αφροδίτης, μας πληροφορεί ο Πausανίας⁸ κατά τον 2ο αιώνα ότι στο δρόμο προς την Ακροκόρινθο κοντά στη περιοχή που τοποθετείται το ιερό της Δήμητρας και της Κόρης υπήρχε και το ιερό των Αιγυπτιακών θεοτήτων Ίσιδας και Σέραπη, που ήταν πολύ

1 Ως πολιτιστική και όχι ως θρησκευτική εκδήλωση δηλώνεται η προσπάθεια αναβίωσης της αρχαίας ελληνικής παράδοσης με τα “*Προμήθεια*” που τελούνται στον Όλυμπο κατά τις 34-24/6, μετά το θερινό ηλιοστάσιο με δρώμενα και συζητήσεις. Γ' αυτό το πολιτιστικό περιβάλλον, μπορούν να καλούν και τους Χριστιανούς για συμμετοχή. Βλ. περισσότερο, Ευανθία Αδαμτζιλογλου, *Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΠΑΥΛΟ ΣΤΟΝ ΠΑΓΑΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΓΝΩΣΤΙΚΙΣΜΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΠΟΧΗΣ*, Ζ' ΠΑΥΛΕΙΑ – ΕΚΚΛΗΣΙΑ & ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΠΑΥΛΟ - Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου – Ι.Μ.ΒΕΡΟΙΑΣ (Βέροια 2001).

2 *Α' Κορ.* 8,6.

3 Για την εκκλησία των Φιλιππων, περισσότερο βλ. Σ. Αγουρίδη, *Εισαγωγή εις την Καινή Διαθήκην*, Αθήναι 1921, σσ. 305-315. J. Gnllka, *Der Philipperbrief*, Freiburg-Basel-Wien 1968. Γ. Γρατσέα, “Προς Φιλιππησίους επιστολή”, *ΘΗΕ* 11, 1077-1091. G Dellng, “ Philipperbrief”, *RGG* 5, 333-336. Β. Ιωαννίδη, *Εισαγωγή εις την Καινή Διαθήκην*, Εν Αθήναις 1960, σσ. 282-290. Ι. Καραβιδόπουλου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 255-267. Του ιδίου, *Αποστόλου Παύλου προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 243-255. Η. Koester, *Einführung in das Neue Testament*, 1979, σσ. 486εξ. E. Lohse, *Einleitung in das Neue Testaments*, 1972, σσ. 49-52. W. Michaelis, *Einleitung in das Neue Testaments*, 1961, σσ. 156-170. C. Picard, “Les dieux de la colonie de Philippes vers le premier siècle de notre ère d' après les ex-voto rupestres”, *RHR* 86 (1922), 117-201. Π. Τρεμπέλα, *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, Αθήναι 1966. Ph Vielhauer, *Geschichte der urchristlichen Literatur*, 1975, σσ. 156-170. Ιωάννη Βελιτσιάνου, “Απόστολος Παύλος και Φίλιπποι: Η ίδρυση της πρώτης εκκλησίας στην Ευρώπη”, <http://www.enromiosini.gr/arthrografia/apostolos-paylos-kai-filippo-i-h-idrysi-tis-protis-ekklisias-stin-eyrwpi>.

4 Περισσότερα βλ. Σ. Αγουρίδη, “*Η επίδραση της θεολογικής σκέψης του Αποστόλου Παύλου στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό*”, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, Βέροια 1997, σσ. 85-95. Ακόμη βλ. Χ. Ατματζίδη, *Καινοδιαθηκικά (ο απόστολος Παύλος του Ευαγγελίου, η διάδοση και ο πολιτισμός)*, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 94-130.

5 Βλ. περισσότερο, Ιωάννη Γαλάνη, *Η πρώτη επιστολή του απ. Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 37-64.

6 Βλ. Βουτηρά, 1993, σ. 256.

7 *IG X*, 2,1 αρ. 56.

8 Πaus. II 4,7.

δημοφιλείς και που η λατρεία μαρτυρείται σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ακόμη υπήρχαν και πολλές θρησκευτικές γιορτές και αγώνες, π.χ. Διονυσιακή λατρεία, Καβείρια μυστήρια κ.ά. Τα Καβείρια μυστήρια συνδέονταν με οργανωτικές τελετές, μαρτυρεί ο Κλήμης Αλεξανδρέυς, που κάνουν λόγο για “βακχική φρενήριδα”⁹ ενώ οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης και των άλλων ελληνικών πόλεων ήταν Έλληνες, Ρωμαίοι, Ιουδαίοι και οι “σεβόμενοι τον Θεόν”¹⁰. Έτσι η χριστιανική διδασκαλία του αποστόλου Παύλου, απευθύνεται σ' έναν κόσμο διάφορων εθνικοτήτων με κυρίαρχο στοιχείο να επικρατεί σ' αυτόν ο θρησκευτικός συγκρητισμός¹¹.

Ακόμη βασικό στοιχείο του θρησκευτικού πλουραλισμού αποτελεί η αυτοκρατορική λατρεία, κατά την οποία ήταν ανεκτή η λατρεία της επιλογής του πολίτη με την προϋπόθεση όμως της αναγνώρισης του αυτοκράτορα ως της κορυφαίας θεότητας¹². Σ' αυτή την κατεύθυνση, της αποδοχής δηλαδή της θρησκευτικής πολυθεΐας και της λαϊκής ευσέβειας, στρέφονται και οι Στωικοί καθώς και οι Επικούρειοι, παρά το γεγονός ότι και οι δύο αυτές φιλοσοφικές σχολές ασκούσαν δριμυία κριτική, όπως σχολιάζει και ο Πλούταρχος στο έργο του “*Περί Στωϊκῶν εναντιωμάτων*” για την αντιφατική τους στάση “*οι ίδιοι οι φιλόσοφοι που πρεσβεύουν αυτά μούνται μεν ιεροίς, αναβαίνουνσι δ' ακρόπολιν, προσκυνούσι δε τα έδη και στεφανούσι τους ναούς...τους Επικουρείους ελέγχεσθαι δοκούσι θύοντας θεοίς (1034 C)*”.

2. Ο απόστολος Παύλος και ο θρησκευτικός συγκρητισμός

Ο απόστολος Παύλος, καλείται απ' ενός να κηρύξει το χριστιανισμό σε μια εποχή πνευματικής παρακμής, πληθώρας ιεραποστόλων της σωτηρίας και της ευδαιμονίας, καθώς και σ' ένα ρεύμα λαοφιλών φιλοσόφων και απ' έτερου να αντιμετωπίσει, να αποδεχτεί, να συγκρουστεί αλλά και να μετασηματίσει τους διαφορετικούς πολιτισμούς (ιουδαϊκό, ελληνιστικό, ρωμαϊκό κτλ) της εποχής εκείνης στο χριστιανικό πνεύμα¹³.

Ακόμη, πρέπει να λάβουμε υπόψη, ότι ο Παύλος παρόλο που υπήρξε ένας ελληνιστής ιουδαίος¹⁴, υιοθέτησε τα συμβολικά στοιχεία και τις αξίες που υπάρχουν στους πολιτισμούς της Μεσογείου δίνοντας σ' αυτά χριστιανικό νόημα. Σ' αυτό το βήμα ανοίγματος του Χριστιανισμού στον κόσμο, παραμόνευαν δύο μεγάλοι κίνδυνοι: α) Η νόθευση του κηρύγματος της νέας πίστης ή ακόμη και η εξαφάνιση του Χριστιανισμού, δηλ. ο Παύλος στεκόταν στη διακλάδωση δύο δρόμων εντελώς διαφορετικών κατευθύνσεων. β) Να εκλάβει και να κηρύξει το Χριστιανισμό ως μια ιουδαϊστική ομολογιακή κίνηση ή να τον μεταφέρει στην εξέδρα του ελληνιστικού πνευματικού κόσμου ρισκοκινδυνεύοντας να καταντήσει ένα προσωρινό φαινόμενο της ιστορίας του ανατολικού συγκρητισμού. Προκειμένου, ο Παύλος να προφυλάξει τη νέα θρησκεία από τους δύο παραπάνω κινδύνους, φρόντισε να θέσει μια κοινή πνευματική βάση για το διάλογο με τα φιλοσοφικά, βιοθεωριακά και κοινωνικά συστήματα του ελληνορωμαϊκού κόσμου. Ως τέτοιο βήμα προσφέρονταν η ελληνιστική φιλοσοφική παράδοση, που και στην εξασθετισμένη μορφή της εκπροσωπούσε ζωντανά τον πολιτισμό της εποχής. Αυτή ήταν το όργανο επικοινωνίας, όταν

9 Κλήμ. Αλεξ. *Προτρεπτικός* 2,19. Στράβωνος, *Γεωγραφικά* 10,3,7.

10 Οι “σεβόμενοι τον Θεόν” ήταν εθνικοί, οι οποίοι είχαν το δικαίωμα να παρακολουθούν τις λατρευτικές συνάξεις των Ιουδαίων στις συναγωγές με την υποχρέωση να τηρούν μερικές μόνο διατάξεις του Μωσαϊκού Νόμου, όπως αποχή από απαγορευμένες τροφές κ.τ.λ. Περισσότερα βλ. Ι. Γαλάνη, Η συμβολή των ιουδαϊκών συναγωγών και «των σεβόμενων τον Θεόν» στη διάδοση του χριστιανισμού στον ελληνικό και ελληνιστικό κόσμο, *ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ* (Βέροια, 25-27 Ιουνίου 1998).

11 Βλ. Ιωάννη Βελιτσιάνου, “Η επίσκεψη του αποστόλου Παύλου στη Θεσσαλονίκη”, <http://www.enromiosini.gr/arthrografia/>.

12 Wendy Doniger, επιμ. (2006). “Roman Religion”. *Britannica encyclopedia of world religions*. Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica, Inc.. ISBN 978-1-59339-491-2.

13 Βλ. περισσότερα, Ιωάννη Καραβιδόπουλου, “Ο θρησκευτικός πλουραλισμός της εποχής του αποστόλου Παύλου και της σημερινής Ευρώπης”, *Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου “Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ”*, Βέροια 1997, σσ. 181-193.

14 Βλ. R.L. Rohrbaugh, *The Social Sciences and New Testament Interpretation*, Hendrickson, Peabody Massachusetts 1966.

απευθυνόταν ο Παύλος στον κόσμο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στην ομιλία του αποστόλου Παύλου στον Άρειο Πάγο για τον “Άγνωστο Θεό”, όπου γίνεται η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον ελληνιστικό κόσμο. Ο Παύλος κατανοεί τη νοσταλγία του εθνικού κόσμου και ανταποκρίνεται σ’ αυτήν με ιδιαίτερο τρόπο, δίνοντας μια αυθεντική και ανόθευτη απάντηση: “*διερχόμενος γαρ και αναθεωρών τα σεβάσματα υμών εύρον και βωμόν εν ω επεγέγραπτο Άγνωστω θεώ*”¹⁵. Εδώ πρόκειται για ένα μνημείο βαθιάς ιστορικής εμβέλειας, γιατί κάνει οφθαλμοφανή τη διαλογική αρχή του κηρύγματος του αποστόλου Παύλου και στο πρόσωπό του τη συνάντηση και την εκλεκτική επαφή του χριστιανισμού με τον αρχαίο κόσμο, που μεταμορφώνεται σε “*νέο Ισραήλ*”.

Ο Παύλος χρησιμοποιεί για τη διάδοση του Ευαγγελίου σύμβολα, αντιλήψεις, παραστάσεις, ήθη και έθιμα της εποχής του, τα οποία τα μετασχηματίζει για να προσεγγίσει, όπως δηλώνει τους Ιουδαίους ως Ιουδαίος και τους εθνικούς ως εθνικός για να μεταδώσει το Ευαγγέλιο του Χριστού, σεβόμενος την ιδιαιτερότητα, του κάθε πολιτισμού αλλά και των εθνοτικών διαφορών¹⁶.

Συν αυτό, το οποίο φαίνεται ξεκάθαρα στη χριστιανική κοινότητα της Κορίνθου είναι η ελευθερία, η οποία πρέπει να κανονίζεται έτσι, ώστε να συντελεί στην οικοδομή και στη σωτηρία όλων των χριστιανών¹⁷. Είμαι έτοιμος να γίνω όλα και να υποστώ κάθε θυσία ακόμη και τη θυσία της ελευθερίας, προκειμένου να σωθεί ο πλησίον μου, λέγει ο Παύλος: «¹⁹*Ελεύθερος γαρ ων εκ πάντων πάσιν εμαυτόν εδούλωσα, ίνα τους πλείονας κερδήσω*”²⁰ και *εγενόμην τοις Ιουδαίοις ως Ιουδαίος, ίνα Ιουδαίους κερδήσω τοις υπό νόμον ως υπό νόμον, μη ων αυτός υπό νόμον, ίνα τους υπό νόμον κερδήσω*”²¹ *τοις ανόμοις ως άνομος, μη ων άνομος θεού έννομος Χριστού, ίνα κερδάνω τους ανόμους*”²² *εγενόμην τοις ασθενέσιν ασθενής, ίνα τους ασθενείς κερδήσω τοις πάσι γέγονα πάντα, ίνα πάντως τινάς σώσω*»¹⁸. Κατά τον Σ. Αγουρίδη “*ο Παύλος δέχεται πως προσαρμόζεται σε όλες τις καταστάσεις για να κερδίσει όσο το δυνατό περισσότερους για το ευαγγέλιο, αυτό όμως το κάνει όχι από προσωπική έπαρση ή ματαιοδοξία, αλλά στην προσπάθειά του το να μη μείνει ο ίδιος έξω από την υπόσχεση του ευαγγελίου*”¹⁹. Ο Ι. Χρυσόστομος²⁰ ερμηνεύοντας τους παραπάνω στίχους τονίζει τη μεγάλη αυτοθυσία του Παύλου, διότι με δική του προθυμία και αγάπη για το Χριστό έκανε τα πάντα. Μέχρι και τον εαυτό του υποδούλωσε σε όλη την οικουμένη “*πάσιν εμαυτόν εδούλωσα*”²¹. Αλλά αυτό που ξεχωρίζει στην προσωπικότητα του Αποστόλου είναι η αυταπάρνησή του, για τη σωτηρία των αδελφών “*ίνα... τινάς σώσω*”²². Αυτό είναι το σωτηριολογικό τέλος όλων των προσπαθειών του Αποστόλου, και τούτο επαναλαμβάνεται και στο τέλος της περικοπής: “*ίνα σωθώσιν*”²³. Προφανώς, η κοινή αιτία που οδηγεί στο σωτηριολογικό “*ίνα*” είναι η αγάπη²⁴.

Ο Παύλος γίνεται κοινωνός κάθε ασθένειας, αδυναμίας, και ηθικού τραυματισμού της συνειδησή τους, αγωνιζόμενος πάντα για τη διαφύλαξη της εν Χριστώ ζωής και πίστης. Ο Παύλος συμπάσχει και συνωδίνει, συνασθενεί και συσκανδαλίζεται για την αντιμετώπιση των θρησκευτικών και ηθικών αδυναμιών και προβλημάτων των μελών των χριστιανικών κοινοτήτων μέχρι να εκπληρωθεί η οικοδομή της νέας πίστης και της εν Χριστώ ζωής²⁵.

Όσο αφορά τη λατρεία των ειδώλων, ο απόστολος Παύλος ήταν ξεκάθαρος: “*Διόπερ, αγαπητοί μου, φεύγετε από της ειδωλολατρίας*”²⁶. Ο Παύλος δεν είπε απομακρυνθείτε αλλά αποφεύγετε την ειδωλολατρία. Δεν χρειάζεται να έχει κανείς τη σωστή γνώση για την

15 Πρξ. 17,23.

16 Χ. Ατματζίδη, *Ερμηνευτικές και θεολογικές προσεγγίσεις στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 32.

17 Για το θέμα της χριστιανικής ελευθερίας, βλ. περισσότερα Ι. Βελιτσιάνου, *Το πρόβλημα των ειδωλοθύτων στη χριστιανική κοινότητα της Κορίνθου*, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 87-106, ISBN 978-960-12-1837-3.

18 *Α΄ Κορ.* 9,19-22.

19 Σ. Αγουρίδη, *Ερμηνεία της Α΄ προς Κορινθίους Επιστολή*, Αθήνα 1982, σ. 158.

20 Ι. Χρυσόστομος, *Εις την Α΄ Κορινθίους*, Ομιλ. ΚΕ΄, σ. 108.

21 *Α΄ Κορ.* 9,19.

22 *Α΄ Κορ.* ,22^β.

23 *Α΄ Κορ.* 10,33.

24 *Α΄ Κορ.* 8,1.

25 *Γαλ.* 4,19.

26 *Α΄ Κορ.* 10,14

ειδωλολατρία, πρέπει να “φεύγει” μακριά από κάθε τι που σχετίζεται μ’ αυτήν, όπως την ήξεραν τα μέλη της κοινότητας που προέρχονταν εξ εθνών. Έτσι ο Παύλος στη χριστιανική κοινότητα της Κορίνθου σχετικά με το πρόβλημα της βρώσης των ειδωλοθύτων, παροτρύνει έμμεσα τους “ισχυρούς” να αποφεύγουν την επαφή με τον ειδωλολατρικό κόσμο, όχι μόνο για μη σκανδαλίζουν τους “ασθενείς” αλλά και για τους ίδιους τους “ισχυρούς”, διότι υπάρχει μεγάλος κίνδυνος να πέσουν στην ειδωλολατρία.

Όσο αφορά τη γλώσσα του Ευαγγελίου, ο Παύλος χρησιμοποιεί την ελληνική, την πλέον διαδεδομένη γλώσσα των πολιτισμών της εποχής στην περιοχή της Μεσογείου. Αλλά και οι όροι που χρησιμοποιεί είτε σχετίζονται με τον ιουδαϊκό πολιτισμό, π.χ. “δικαίωσις”,²⁷ είτε με τους ελληνόφωνους Ιουδαίους, π.χ. “σοφία”,²⁸ είτε με τα ελληνικά φιλοσοφικά κείμενα της εποχής, π.χ. “συνείδησις”,²⁹ είτε με την πολιτική και τη διπλωματία της εποχής, π.χ. “καταλλαγή”³⁰.

Ο Παύλος χρησιμοποιεί τη ρητορική τέχνη, ως το καλύτερο μέσο της επικοινωνίας και πειθούς. Δεν λειτουργεί ως ρήτορας, ούτε γράφει ρητορικά έργα αλλά χρησιμοποιεί επιλεκτικές αρχές της ρητορικής για να πείσει τους ακροατές του³¹. Ο τρόπος που χρησιμοποιεί τη ρητορική τέχνη εξαρτάται από την περίπτωση, π.χ. στην προς Φιλιππησίους επιστολή στο τέλος αυτής, καταλήγει με μια σειρά από ευχαριστίες, δοξολογίες και θεολογικές θέσεις, έτσι ώστε οι Φιλιππησίοι ολοκληρώνοντας την ανάγνωση της επιστολής να ενισχυθούν με εποικοδομητικούς λόγους. Άλλες φορές, προκειμένου να υπερασπιστεί το ιεραποστολικό του έργο, χρησιμοποιεί σκληρές εκφράσεις, όπως στην Α' Θεσ. 2,2 “προσπαθόντες και υβρισθέντες, καθώς οίδατε εν Φιλίπποις..”. Ο Παύλος θέλει να κάνει γνωστό το θάρρος και την τόλμη του, να συνεχίσει το ιεραποστολικό του έργο στον ελλαδικό χώρο με δεύτερο σταθμό τη Θεσσαλονίκη, παρά τις αντιδράσεις των Φιλιππησίων. Ενώ σε άλλα μέρη των επιστολών³², ο Παύλος απευθύνεται στο συναίσθημα των ακροατών του, στο “πάθος” των ακροατών κατά τον Αριστοτέλη, ώστε να τους κερδίσει συναισθηματικά, όπου παραθέτει τα παθήματα που υπέστη κατά την αποστολική του δράση.

Ακόμη ο απόστολος Παύλος ενσωματώνει στο κήρυγμά του αρετές και αξίες που είναι γνωστές στους εθνικούς και τους προτρέπει να τους εφαρμόζουν στη ζωή τους “αδελφοί, όσα εστίν αληθή, όσα σεμνά, όσα δίκαια, όσα αγνά, όσα προσφιλή, όσα εύφημα, ει τις αρετή και ει τις έπαινος, ταύτα λογίζεσθε”³³.

Κατά την εποχή του αποστόλου Παύλου, η Ρώμη και οι επαρχίες της ήταν ένα πεδίο συγκρούσεων, ποικίλων αναταραχών και συνεχών πολέμων ανάμεσα στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και στους επίδοξους ανατροπείς της κυριαρχίας και δύναμής της. Σ' ένα τέτοιο στρατοκρατούμενο περιβάλλον, η χρήση στρατιωτικών λέξεων και εκφράσεων από τον Παύλο, όπως π.χ. “Και

27 Ρωμ. 4,25. 5,18. Β' Κορ. 5,18.19. Jack G Khalli, ΔΙΚΑΙΩΣΗ – ΚΑΤΑΛΛΑΓΗ – ΤΕΛΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 71-125.

28 Μτθ. 11,19. 12,42. 13,42. Μκ. 6,2. Α' Κορ. 1,17.19. 20-24 κ.π.ά. Περισσότερα βλ. Κυριακούλας Παπαδημητρίου, “Παύλεια μετάλλαξη αρχαίων όρων . Η έννοια της σοφίας στον Απόστολο Παύλο”. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Ο ΑΠ. ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, Βέροια 2004, σσ. 178-190.

29 Α' Κορ. 8,7.10.12.25.27-29.

30 Ο Παύλος υπήρξε ο διάκονος της καταλλαγής, αλλά και ο Ιησούς, υπήρξε ο δημιουργός της, “εν τω σώματι της σαρκός αυτού” και πρώτος αυτός υπογράμμισε τις βαθύτερες απαιτήσεις της καταλλαγής. Ο αμαρτωλός που συμφιλιώθηκε με το Θεό δεν μπορεί να του προσφέρει ευάρεστη λατρεία, αν δεν αγαπήσει πρώτα τον αδελφό του. Η αγάπη στην Καινή Διαθήκη έχει κάθετη και οριζόντια διάσταση. Όπως είναι γνωστό η πρώτη εντολή αναφέρεται στην αγάπη προς το Θεό, ενώ η δεύτερη αναφέρεται στην αγάπη “προς τον πλησίον”. Η αγάπη προς τον συνάνθρωπο περιλαμβάνει και τους διώκτες και τους εχθρούς. Το “διαλλάγηθι”, η συμφιλίωση με τον πλησίον είναι απαραίτητος όρος για την αποδοχή της θυσίας· “έλεος θέλω και ου θυσίαν”. Έτσι ο συνδυασμός και των δύο, δηλ. την αγάπη προς το Θεό και τον πλησίον, δίνει το μέτρο της τελειότητας· αρκεί κατά τον ιερό Χρυσόστομο ο κόπος της αγάπης να υπάρχει όχι “στο φιλείν απλώς” αλλά στο “γνησίως φιλείν”, Βλ. Ιωάννη Βελιτσιάνου, “Η έννοια της καταλλαγής κατά τον απόστολο Παύλο”, <http://www.enromiosini.gr/arthrografia>. Jack G Khalli, ΔΙΚΑΙΩΣΗ – ΚΑΤΑΛΛΑΓΗ – ΤΕΛΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 157-232.

31 Βλ. περισσότερα, Κωνσταντίνου Νικολακόπουλου, Καινή Διαθήκη και ρητορική: τα ρητορικά σχήματα διάνοιας στα ιστορικά βιβλία της Καινής Διαθήκης, εκδόσεις Τέρτιος, Κατερίνη 1993.

32 Ρωμ. 1,26. Κολ. 3,5. Α' Θεσ. 4,5.

33 Φιλ. 8,8.

στρατιώτην ευσεβή”³⁴, “δια των όπλων της δικαιοσύνης των δεξιών και αριστερών”³⁵, “ουδείς στρατευόμενος εμπλέκεται ταις του Βίου πραγματείαις, ίνα τω στρατολογήσαντι αρέση”³⁶, είναι πλέον κατανοητός και επιτυχημένος τρόπος έκφρασης, προκειμένου να καταστήσει ο απόστολος σαφές το μήνυμα του Ευαγγελίου. Αυτό που θέλει να τονίσει ο απόστολος Παύλος στις επιστολές του είναι, ότι ο πιστός αγωνίζεται, κάθε ώρα και στιγμή. Επίσης με τους στρατιωτικούς όρους ο Παύλος εκφράζει τον αγώνα του ανθρώπου, που ζει τη νέα “εν Χριστώ” πραγματικότητα. Στη συνέχεια προσδίδει στις λέξεις αυτές ένα ξεχωριστό θεολογικό περιεχόμενο και παρουσιάζει το νέο στράτευμα που “στρατολογεί” ο Χριστός και αποτελείται από τους εκλεκτούς του. Ο “χριστιανός στρατιώτης” που διεξάγει αγώνα με το κακό δεν πρέπει να στηριχθεί στις δικές του δυνάμεις. Αντίθετα, οφείλει να επικαλείται τη συνεχή βοήθεια και συμπαράσταση του αρχηγού της νίκης του Ιησού Χριστού³⁷.

Όσο αφορά τη στάση του Παύλου απέναντι στους πολιτισμούς³⁸, δηλώνεται ξεκάθαρα στο παρακάτω χωρίο: “ουκ ένι Ιουδαίος ουδέ Έλλην, ουκ ένι δούλος ουδέ ελεύθερος, ουκ ένι άρσεν και θήλυ, πάντες γαρ υμείς εις έστε εν Χριστώ Ιησού”³⁹. Ο Παύλος αίρει για τους Χριστιανούς τα εθνοφυλετικά όρια, όπως η περιτομή⁴⁰, η αποφυγή απαγορευμένων τροφών⁴¹ και η τήρηση των ιουδαϊκών εορτών⁴². Για τον Παύλο, τα παραπάνω θεωρούνταν σύμβολα του ιουδαϊσμού, τα οποία δεν συνεισέφεραν στη σωτηρία των χριστιανών. Αντίθετα, η αγάπη μεταξύ των χριστιανών επιτυγχάνει την οικοδόμηση της νέας πίστης.

Ταυτόχρονα ο Παύλος συγκρούεται με τους πολιτισμούς, όταν διαπιστώνει ότι αποτελούν τροχοπέδη στη διάδοση του χριστιανικού κηρύγματος. Ειδικότερα στην προς Ρωμαίους επιστολή 1,25 αναφέρει τα εξής: “μετήλαξαν την αλήθειαν του θεού εν τω ψεύδει και εσεβάσθησαν και ελάτρευσαν τη κτίσει παρά τον κτίσανατα, ος έστιν ευλογητός εις τους αιώνας”. Ο Παύλος, αν και ενσωματωμένος στον ιουδαϊκό πολιτισμό, αναστρέφει πολλές φορές και τα πολιτισμικά του σύμβολα, διότι η σωτηρία είναι θείο δώρο και προς τους Ιουδαίους και προς τους ειδωλολάτρες. Παράλληλα ο Παύλος συγκρούεται και με αξίες και πρακτικές του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, όπως η κοινωνική θέση, η δύναμη και η αυτοπροβολή, όπως αποδεικνύεται και στο παρακάτω χωρίο: “ο λόγος γαρ ο του σταυρού τοις μεν απολλυμένοις μωρία εστίν, τοις δε σωζόμενοις ημίν δύναμις θεού έστιν”⁴³. Ο Παύλος μετατρέπει το σύμβολο του σταυρού από όργανο θανατικής εκτέλεσης σε υπερτάτατη πολιτισμική αξία ταπείνωσης, αυτοπροσφοράς, απόκτησης κύρους και μέσο σωτηρίας για τους νέους πιστούς⁴⁴.

Προφανώς, ο απόστολος Παύλος παραλαμβάνει τα πολιτισμικά σύμβολα και τα μετασχηματίζει, προσδίδοντας σε αυτά χριστιανική διάσταση. Τα μέλη της εκκλησίας δεν προσαρμόζονται στην νοοτροπία του κόσμου αλλά μεταμορφώνονται και προσλαμβάνουν το νέο φρόνημα του πιστού “και μη συσχηματίζεσθαι τω αιώνι τούτω, αλλά μεταμορφούσθε τη ανακαινώσει του νοός εις το δοκιμάζειν υμάς τι θέλημα του θεού, το αγαθόν και ευάρεστον και τέλειον”⁴⁵. Όπως

34 *Πρξ.* 10,16.

35 *Β' Κορ.* 6,17.

36 *Β' Τιμ.* 2,4.

37 Βλ. Ιωάννη Βελιτσιάνου, “Η σημασία του όρου στρατιώτης κατά τον απόστολο Παύλο”, (τεύχος Μαΐ-Ιουν. 2001), *ΥΕΑ*, σσ. 38-45.

38 Ανάλογη στάση απέναντι στη συνύπαρξη διαφορετικών λαών είχε και ο Μ. Αλέξανδρος, ο οποίος σ' ένα συμπόσιο Ελλήνων και Περσών είπε: “Δεν ξεχωρίζω τους ανθρώπους σε Έλληνες και βαρβάρους”, προσθέτοντας ότι πρέπει να ζουν ειρηνικά μεταξύ τους, να λύνουν τις διαφορές τους, χωρίς να καταφεύγουν στο φανατισμό, στις διακρίσεις και στις συγκρούσεις, συνειδητοποιώντας ότι όλοι έχουν κοινό πατέρα τον Θεό και οφείλουν να συμπεριφέρονται μεταξύ τους, όπως “τα αδέρφια μέσα στην οικογένεια”. Βλ. Αρριανού, *Αλεξάνδρου Ανάβασις*, (Ζ, 7,9-10).

39 *Γαλ.* 3,28.

40 *Γαλ.* 6,12-13.

41 *Γαλ.* 6,11-14.

42 *Γαλ.* 6,10.

43 *Α' Κορ.* 1,18.

44 Βλ. αναλυτικά, Σ. Αγουρίδη, *Ερμηνεία της Α' προς Κορινθίους Επιστολή*, Αθήνα 1982, σσ. 66-71.

45 *Ρωμ.* 12,2. Βλ. αναλυτικά, U. Wilkens, *Der Brief an die Roemer*, (Roem. 6-11), *Evangelisch-Katholische Kommentar zum Neuen Testament*, Neukirchen -Vluyn, 1987, σσ. 145-169.

αποδεικνύεται και στο παρακάτω χωρίο, πρότυπο αποτελεί ο ίδιος ο Χριστός, ο οποίος δίνει τη δυνατότητα της μεταμόρφωσης “*ἡμεῖς δε πάντες ανακακαλυμμένοι προσώπω την δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι την αὐτήν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπό δόξης εἰς δόξαν καθάπερ ἀπό κυρίου πνεύματος*”⁴⁶.

Για να περιγράψει την εσωτερική και μυστική σύνδεση με το Χριστό, ο Παύλος χρησιμοποιεί λέξεις από το ειδωλολατρικό περιβάλλον, όπως “*μυστήριο*”⁴⁷, “*θυσία*”⁴⁸, “*μεταμορφόομαι*”⁴⁹. Ο Παύλος υιοθετεί λέξεις και από τη στωϊκή ελληνορωμαϊκή φιλοσοφία, όπως “*αὐτάρκης*” και “*αὐτάρκεια*”⁵⁰ που για τους στωϊκούς σημαίνει αυτονομία και απάθεια του ανθρώπου από εξωτερικούς παράγοντες και πιέσεις, ενώ ο ίδιος (ενν. Παύλος) την προσδίδει χριστιανικό νόημα, δηλ. την αυτοτέλεια του πιστού.

Με βάση τα παραπάνω, παρατηρούμε ότι ο απόστολος Παύλος επιστράτευσε όλα τα μέσα επικοινωνίας, γλώσσα και ρητορική τέχνη, και όπως προανέφερα έδειξε σεβασμό στην ιδιαιτερότητα του κάθε πολιτισμού αλλά και των εθνοτικών διαφορών, καθώς επίσης αποδέχτηκε, αντιμετώπισε, συγκρούστηκε και τέλος μετασχημάτισε τους πολιτισμούς στη διακονία του ευαγγελίου του Χριστού⁵¹.

Καταλήγοντας, επισημαίνουμε ότι ο απόστολος Παύλος με τη διαλογική του στάση απέναντι στο σύγχρονο κόσμο, δημιουργεί ένα μοναδικό δεσμό που κάνει δυνατή τη παγκοσμιότητα του Χριστιανισμού και πετυχαίνει να τον ξεχωρίσει καθαρά από τα ποικίλα θρησκευτικά και φιλοσοφικά συστήματα της εποχής του⁵².

Κατά την εποχή του αποστόλου Παύλου, στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία διακινούνταν ελεύθερα οι φιλοσοφίες, οι θρησκείες, οι τελετουργίες με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ο θρησκευτικός και ο φιλοσοφικός συγκρητισμός. Ένα δείγμα αυτής της σύνδεσης των θρησκευτικών μύθων με το φιλοσοφικό στοχασμό συναντά κανείς στον Πλούταρχο, που είναι σύγχρονος ή λίγο μεταγενέστερος του αποστόλου Παύλου και μάλιστα στο έργο του “*Περί Ίσιδος και Οσίριδος*”. Ο Πλούταρχος φαίνεται να γνωρίζει ότι οι μύθοι αποτελούν την αρχαιότατη διατύπωση της φιλοσοφίας και θεολογίας⁵³ “*είναι η αντανάκλασις πραγματικής παράδοσης, μύθοι που μεταστρέφουν διαθλαστικά τη σκέψη*”⁵⁴. Γι’ αυτό προτρέπει την ιέρεια Κλέα να αναζητά τη σωστή ερμηνεία, ώστε να έχει την αληθινή γνώση για τους θεούς⁵⁵. Η γνωστικίζουσα φιλοσοφία απομυθοποιεί τη θρησκεία και επεξεργάζεται αφηρημένες έννοιες. Είναι γνωστοί οι μύθοι περί της Σοφίας, της Πίστewος ή της Επίνουας που σχετίζονται με τους άρχοντες του κόσμου ή του αιώνας τούτου⁵⁶, ορολογία που χρησιμοποιεί και ο απόστολος Παύλος⁵⁷. Ο απόστολος Παύλος γνωρίζει πολύ καλά τον κόσμο μέσα στον οποίο κηρύττει το ευαγγέλιο του Χριστού. Ο ίδιος σημειώνει ότι δεν ήλθε σε αυτούς με ανθρώπινη σοφία και υπεροχή της λογικής για να τους κηρύξει το μυστήριο του Θεού⁵⁸ “*Ου γαρ έκρινα τι ειδέναι εν υμίν ει μη Ιησούν Χριστόν και τούτον εσταυρωμένον. Καγώ εν ασθενεία και εν φόβω και εν τρόμω πολλώ εγενόμην προς υμάς, και ο λόγος μου και το κήρυγμά μου ουκ εν πειθοίς σοφίας λόγοις, αλλ’ εν αποδείξει πνεύματος και δυνάμεως, ίνα η πίστις υμών μη εν σοφία ανθρώπων αλλ’ εν δυνάμει θεού*”⁵⁹. Η πίστη της Εκκλησίας δε στηρίχτηκε στη φιλοσοφία

46 *B’ Κορ.* 3,18.

47 *Μτθ.* 13,11. *Μκ.* 4,11. *Α’ Κορ.* 2,1. 2,7. 4,1. *Κολ.* 1, 2-27, κ.π.ά.

48 *Μτθ.* 9,3. *Μρκ.* 9,49. *Α’ Κορ.* 10,18. *Εβρ.* 5,1 κ.π.ά.

49 *Μτθ.* 17,2. *Μρκ.* 9,2. *Ρωμ.* 12,2. *B’ Κορ.* 3,18.

50 *Ακ.* 19,21-22.

51 Βλ. αναλυτικά, Σ. Αγουρίδη, *Ερμηνεία της Α’ προς Κορινθίους Επιστολή*, Αθήνα 1982, σ. 63.

52 Περισσότερα βλ. Αναστασίου Κάλλη, “ΕΘΝΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ” (Ρωμ. 11,13). *Ο ΠΑΥΛΕΙΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΡΧΗ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ*, σσ. 177-185.

53 Βλ. αναλυτικά Ι. Γαλάνη, *Η χρήση του όρου “Μύθος” στην Καινή Διαθήκη*. Αφιέρωμα στη μνήμη Βασιλείου Στογιάνου, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 35-54.

54 Παραθέτουμε τη μετάφραση του Λεωνίδου Ιω. Φιλιππίδη στις εκδόσεις “*Πάπυρος*” 1975, ενώ το αρχαίο κείμενο αναφέρει ότι “*ο μύθος ενταύθα λόγου τινός έμφασίς εστιν ανακλώντος επ’ άλλα την διάνοιαν*” 359Α.

55 375 C.

56 Το απόκρυφον του Ιωάννη, 9. 20-23.

57 *Α’ Κορ.* 2,8.

58 *Α’ Κορ.* 2,1.

59 *Α’ Κορ.* 2, 2-5.

ή στους μύθους αλλά στη δύναμη του Θεού. Εδώ δεν πρέπει να θεωρήσουμε ότι ο Παύλος επιτίθεται στην ανθρώπινη σοφία. Ο Παύλος θέλει να τονίσει πως η ανθρώπινη γνώση δεν μπόρεσε να οδηγήσει στη σωτηριώδη γνώση του αληθινού Θεού, ενώ ασφαλώς οδήγησε σε κάποιες προσεγγίσεις του θείου⁶⁰. Έφθαναν με τη σοφία τους να μάθουν αρκετά για το Θεό, ποτέ δεν αναγνώρισαν τον αληθινό Θεό, διότι απαιτεί προϋποθέσεις όχι μόρφωσης ή κοινωνικής θέσης αλλά μιας ωριμότητας πνευματικής που χαρίζει το Πνεύμα στο βάπτισμα. Τελικά η προσπάθεια των σοφών άφησε τον άνθρωπο μακριά από τη γνώση του Θεού και αβοήθητο τον εαυτό του και υπό αυτή την έννοια της αποτυχίας, η σοφία αποδεικνύεται μωρία⁶¹.

3. Οι θέσεις των Πατέρων της Εκκλησίας για την “ετερότητα”

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θέσεις των Πατέρων της Εκκλησίας για την “ετερότητα”. Για το ιερό Χρυσόστομο “ουκ έστι δούλου και ελεύθερου διάκρισις, ουδέ ξένου και πολίτου, ουδέ γέροντος και νέου, ουδέ σοφού και ασόφου, ουδ’ ιδιώτου και άρχοντος, ουδέ γυναικός και ανδρός”⁶². Υπάρχει μόνο “διαφορά εν τη γνώμη, εν τη σπουδή και τη ραθυμία, εν τη κακία και τη αρετή”. Κατά τον ιερό Χρυσόστομο, δεν είναι δυνατό να γίνονται διακρίσεις μεταξύ ξένων και εντόπιων, διότι δεν μπορούμε να πιστεύουμε ότι “ως διεσπασμένοι δικαιώμεθα”. Δεν είναι ορθό να λέει ο Χριστιανός “ο δείνα μοι φίλος ουκ έστιν, ουδέ συγγενής, ουδέ γείτων, ουδέ έχω τι κοινόν προς αυτόν. Πως προσελεύσομαι, πως διαλέξομαι; Ει γαρ και μη συγγενής, μηδέ φίλος εστί, αλλ’ άνθρωπος έστι, της αυτής σοι μετέχων φύσεως, τον αυτόν έχων Δεσπότην, ομόδουλος και ομόσκηρος”⁶³.

Ο Μ. Βασίλειος κάνει αναφορά περί “προς αλλήλους ομοτιμίαν” τονίζοντας ότι “παρ’ ανθρώποις τη φύσει δούλος ουδείς” και ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ομόδουλοι και “κτήματα του πεποιηκότος”⁶⁴. Εκείνο που καταργεί ουσιαστικά τις διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων και επαναφέρει τη σχέση με τους “άλλους” σε μια συγγενική αδελφότητα είναι η αρετή της αγάπης που έφερε στο κόσμο ο Χριστός. Η αγάπη του Χριστιανού έχει διπλή αναφορά: το Θεό και τον πλησίον. Χωρίς την αγάπη προς το Θεό, η αγάπη προς τον πλησίον μένει μετέωρη. Και χωρίς την αγάπη προς τον πλησίον, η αγάπη προς το Θεό είναι ανύπαρκτη “ο αγαπών τον Θεόν αγαπά και τον αδελφόν αυτού”⁶⁵.

Κατά τον Ιωάννη το Θεολόγο, η αγάπη του Χριστιανού προς το Θεό θεωρείται ανειλικρινής και κίβδηλη, εάν δεν απευθύνεται ταυτόχρονα και προς το συνάνθρωπο και αδελφό του.⁶⁶ Άλλωστε, η αγάπη “προς τον πλησίον” στην Καινή Διαθήκη αποτελεί τη βασική εκδήλωση της χριστιανικής αγάπης. Είναι η προϋπόθεση για την αγάπη του Θεού, ενώ η ίδια αποτελεί καρπός του Πνεύματος⁶⁷. Η αγάπη του Θεού κορυφώνεται στην αποστολή του Ιησού στον κόσμο και στη θυσία του για τον άνθρωπο.

Κατά τον απόστολο Παύλο ακόμα και αν ο “άλλος” είναι ξένος, εχθρικός ή αδύνατος στην πίστη πρέπει “τον ασθενούντα...προσλαμβάνεσθε μη εις διακρίσεις διαλογισμών...ο Θεός γαρ αυτόν προσελάβετο”⁶⁸.

Με βάση τα ανωτέρω, είναι ακατανόητο να υπάρχει στην ορθόδοξη Εκκλησία πρόβλημα φυλετικών και άλλων διακρίσεων, διότι η ενότητα της πίστεως έχει θεϊκή προέλευση, προοπτική και αποτελεί προτεραιότητα στην εν Χριστώ ζωή. Όταν υπάρχει αδυναμία υπέρβασης αυτών των διακρίσεων ή των διαφορών, “δημιουργείται μεγάλο ερωτηματικό για την ποιότητα της ενότητας που

60 Ρωμ. 1,18εξ.

61 Σ. Αγουρίδη, *Ερμηνεία της Α' προς Κορινθίους Επιστολή*, Αθήνα 1982, σ. 53.

62 Ρ.G 51,247.

63 Ρ.G 32, 160D.

64 Ρ.G 59, 101.

65 Α' Ιω. 4,21.

66 Α' Ιω. 4,20.

67 Γαλ. 5,13εξ.

68 Ρωμ. 14, 1-3.

καλλιεργείται στις τοπικές Εκκλησίες”⁶⁹.

Όποτε, με τέτοια αγωγή οι μαθητές στο σχολείο μπορούν να μαθαίνουν να αναγνωρίζουν την ενότητα και την ομοιομορφία στους κόλπους της διαφορετικότητας αλλά και τη διαφορετικότητα μέσα από την ενότητα των ανθρώπων. Έτσι ο “άλλος”, ο διαφορετικός θα αντιμετωπίζεται από το μαθητή ως σημαντικό μέλος της ομάδας, η δε διαφορετικότητά του δε θα θεωρείται ως αρνητικό στοιχείο, αλλά ως ευκαιρία αλληλεπίδρασης και αλληλοσυμπλήρωσης, διότι ο Χριστός ήλθε στον κόσμο ως ξένος για να βοηθήσει τους ανθρώπους να μην είναι “ξένοι”, “εχθροί” και “μακράν” μεταξύ τους, για να σώσει ολόκληρη την ανθρωπότητα χωρίς διακρίσεις.

4. Σύγχρονες εφαρμογές του αποστόλου Παύλου στο μάθημα των θρησκευτικών

Με βάση τα παραπάνω, δηλ. τον τρόπο με τον οποίο ο απόστολος Παύλος μετέφερε το ευαγγέλιο του Χριστού στον εθνικό κόσμο, χωρίς να διαστρεβλώσει το περιεχόμενό του και αφού λάβουμε σοβαρά υπόψη τις απαιτήσεις των καιρών μας και τις μορφωτικές ανάγκες των σύγχρονων μαθητών μας, θα θεωρούσα μεγάλη παράλειψη να μην αναφερθώ και στο μάθημα των θρησκευτικών στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο. Η βασική αιτία είναι ότι υπάρχουν αρκετά σημεία της παρούσας μελέτης που ίσως αποβούν χρήσιμα στη διαπολιτισμική προσέγγιση του εκπαιδευτικού - θεολόγου προς τους μαθητές του.

Καταρχήν, το σχολείο αποτελεί μια εικόνα της αυριανής κοινωνίας για τους μαθητές και πρέπει να είναι ένας χώρος που ενώνει, που καλλιεργεί την επικοινωνία, που δεν κάνει διακρίσεις, που προσφέρει ίσες ευκαιρίες μάθησης και κοινωνικής ένταξης. Πράγματι, καθιστά σήμερα επιτακτική ανάγκη το μάθημα των θρησκευτικών να διατηρεί το θεολογικό, γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα που είχε ως τώρα και να έχει ως κέντρο και αφετηρία την παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας⁷⁰. Η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών δεν προκαλεί και δεν απωθεί το ξένο μαθητή, διότι υπάρχει αφ' ενός σεβασμός του ξένου, και αφ' ετέρου προσπάθεια καλλιέργειας ενός οικουμενικού, ανοικτού, ανεκτικού, αγαπητικού και αλληλέγγυου ανθρώπου.

Οι ξένοι μαθητές μπορεί να ανήκουν σε διαφορετικό θρήσκευμα, εντούτοις το μάθημα των Θρησκευτικών, έτσι όπως διδάσκεται, πρώτον δεν τους γίνεται αποκρουστικό αλλά ελκυστικό και δεύτερον, μέσα από τις ηθικές, κοινωνικές και πολιτισμικές του γνώσεις, συντελεί γόνιμα και δημιουργικά στην προσαρμογή τους στο σχολικό και το ευρύτερο ελληνικό πολιτισμικό περιβάλλον. Εδώ πρέπει να διευκρινίσουμε ότι αφ' ενός λαμβάνονται υπόψη τα βιώματα, οι παραστάσεις και οι παραστάσεις των ξένων μαθητών και αφ' ετέρου αποφεύγεται η οποιαδήποτε επιβολή καθώς και η αρνητική αντιμετώπιση της διαφορετικότητας. Άλλωστε η ορθόδοξη παράδοση και η αγωγή μέσα από την ιστορία της, έχει πάντοτε ως αρχή της να σέβεται την προσωπική, κοινωνική, φυλετική και πολιτισμική ετερότητα. Στο πλαίσιο αυτό θεωρείται η διαφορετικότητα, όχι ως πρόβλημα, αλλά ως ποικιλία χαρισμάτων και δυνατότητα διακονιών.

Το μάθημα για τις άλλες θρησκείες στη σχολική τάξη πρέπει να διεξάγεται με βάση τις δυνατότητες αλλά και τις ανάγκες των μαθητών, με στόχο την κατανόηση της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας του άλλου, καθώς η θρησκεία αποτελεί αναμφισβήτητο τμήμα του πολιτισμού σε κάθε λαό και πολλές φορές ουσιαστικό συνδιαμορφωτή της ιστορίας του, για το οποίο έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και ο απόστολος Παύλος, όπως αποδεικνύεται και παραπάνω. Στο πλαίσιο της αποδοχής του πλουραλισμού και της διαπολιτισμικής προσέγγισης ως αφετηρίας για οποιαδήποτε σοβαρή εκπαιδευτική θεωρία και πρακτική, η θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών καλείται να διαδραματίσει σοβαρό ρόλο στη δυνατότητα των μαθητών να διαχειρίζονται υπεύθυνα και δημιουργικά τον πλουραλισμό στη ζωή τους και τον διάλογο με τον “άλλον” και το “διαφορετικό”⁷¹. Ακόμη, τα κοινωνικά και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου προσεγγίζονται με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, χωρίς ομολογιακή εμμονή, κατηχητισμό,

69 Βλ. Γ. Μαντζαρίδη, *Ορθόδοξη Θεολογία*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 109.

70 Βλ. Μ. Πεπονάκη, “Πίστις δι' αγάπης ενεργούμενη” (Γαλ. ε, 6), *Ηράκλειον* 2001, σ. 20.

71 Περισσότερα βλ. Γρ. Ζιάκα, *Ο Ξένος στις διάφορες θρησκείες του Κόσμου*, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, *ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΠΑΥΛΟ*, Βέροια 2008, σσ. 143-163.

φανατισμό ή μισαλλοδοξία.

Το σύγχρονο ελληνικό σχολείο συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο την αποστολή του, όσο αφορά στην επισήμανση των διαφορών ανάμεσα στους “διαφορετικούς” μαθητές. Κατά τον απόστολο Παύλο, ο διαλεγόμενος οφείλει να “συναντά” το μαθητή στο δικό του περιβάλλον, να γίνεται “τοις πάσιν πάντα”⁷² και να τον υποδέχεται με αγάπη. Ο κάθε άνθρωπος είναι πρόσωπο μοναδικό και ανεπανάληπτο με βασικό στοιχείο το σεβασμό στην ετερότητά του. Αυτή η παραδοχή αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα ορθής διαλογικής προσέγγισης⁷³.

Ο θεολόγος ως “σύγχρονος απόστολος Παύλος”, καλείται στο νέο μαθησιακό περιβάλλον που διδάσκει να αποβαίνει οργανικός, καθοδηγητικός, βοηθητικός, συμβουλευτικός, διευκολυντικός, συντονιστικός, ανατροφοδοτικός και ανθρώπινος. Θα πρέπει να είναι ο συντονιστής της μαθησιακής διαδικασίας, να καθοδηγεί τους μαθητές του στη γνώση της ορθόδοξης εκκλησιαστικής παράδοσης, διότι αποτελεί μέσο παιδείας και υπαρξιακής ελευθερίας που οδηγεί (τους μαθητές) στην αναζήτηση της αλήθειας και της ζωής⁷⁴.

Τέλος, ο θεολόγος οφείλει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε να μη μετατρέψει τη θρησκευτική διδασκαλία σε ψυχολογισμό, κοινωνιολογισμό και φλύαρο ηθικισμό, ούτε το κοινοτικό πνεύμα της Ορθοδοξίας σε άγνοο πουριτανισμό και ατομική θρησκευτικότητα, με στόχο να ξεπεράσει τον “εκπαιδευτικό” και να γίνει αληθινός “δάσκαλος”. Η αγάπη για τη δουλειά του είναι αγάπη για τον ίδιο τον άνθρωπο. Γι’ αυτόν είναι όλοι ίσοι “εις το αγαθόν” (Ισαάκ Σύρου).

Τότε και μόνο τότε θα οδηγήσουμε ελεύθερα τους μαθητές μας να γίνουν αληθινά πρόσωπα, τέλειες εικόνες του Αληθινού και Τέλειου Τριαδικού Θεού μας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μετά από έρευνα που πραγματοποιήσαμε στο αναθεωρημένο Πρόγραμμα Σπουδών 2014 και στον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού – Γυμνασίου σε συνδυασμό με το θέμα της παρούσας μελέτης που αφορά τη θέση του αποστόλου Παύλου στο θρησκευτικό συγκρητισμό της εποχής του, έχουμε να επισημάνουμε ενδεικτικά τα εξής παρακάτω:

α. Το αναθεωρημένο Πρόγραμμα Σπουδών⁷⁵ 2014, όπως και του ΠΣ του 2011⁷⁶ που απευθύνεται σε μαθητές από την Γ' Δημοτικού έως την Γ' Γυμνασίου, συνεξετάζει χάριν του πλουραλισμού, το συνδυασμό στοιχείων του Χριστιανισμού, του Ιουδαϊσμού, του Ισλάμ, του Ινδουισμού, του Βουδισμού, του Ταοϊσμού και του Κουμφουκιανισμού. Σ' αυτόν τον συνδυασμό, αποδίδει διάφορα ονόματα: “θρησκεία”⁷⁷, “ο κόσμος της θρησκείας”⁷⁸, “θρησκευτικές

72 Α' Κορ. 9, 22.

73 Για την κοινωνική αντιμετώπιση του ξένου και του διαφορετικού βλ. περισσότερα, Η. Ρεράκη, “Ο ξένος μαθητής στο ελληνικό σχολείο υπό το φως της Παύλειας Θεολογίας, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΠΑΥΛΟ, Βέροια 2008, σσ. 267-281. Κατά τον Καθηγητή κο Ρεράκη, ο διαφορετικός άνθρωπος θεωρείται “πλησίον”, “αδελφός”, μέλος του κοινού ανθρωπίνου σώματος, κοινωνός της ίδιας της υιοθεσίας που έχουν όλοι οι άνθρωποι από τον Θεό. Το Μ.Θ. μπορεί να συμβεί στην αγάπη και συναδέλφωση των ανθρώπων, ανεξάρτητα από την ετερότητά τους μέσα από τη θεματική του για τον άνθρωπο, τον οποίο θεωρεί κοινωνό της μίας κοινής ανθρώπινης φύσεως αλλά και μέτοχο της υιοθεσίας του Θεού. (Πρξ. 17, 25-28).

74 Για τον ρόλο του θεολόγου στην σύγχρονη εκπαίδευση, βλ. περισσότερα, Ι. Κογκούλη, *Κατηχητική και Χριστιανική Παιδαγωγική. Θεσσαλονίκη*: Κυριακίδη, 2000. Ι. Κογκούλη, *Διδακτική των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 2003. Χ. Βασιλόπουλου, *Θρησκευτική αγωγή και αυτονομία του παιδιού*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1996. Χ. Βασιλόπουλου, *Διδακτική του μαθήματος Θρησκευτικών*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 2003. Η. Ρεράκη, *Σύγχρονη διδακτική των θρησκευτικών*, Θεσσαλονίκη 2007. Η. Ρεράκη, *Κοινωνική ένταξη και θρησκευτική αγωγή του μαθητή στο ελληνικό σχολείο*, Θεσσαλονίκη 2010. Η. Ρεράκη, *Διδακτική των θεολογικών μαθημάτων στο ελληνικό σχολείο*, Θεσσαλονίκη 2015. Δ. Λάππα *Ο διάλογος και το μάθημα των θρησκευτικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 1999. Βασιλική Μητροπούλου, *ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ*, Θεσσαλονίκη 2014.

75 Συντμήσεις: ΠΣ = Πρόγραμμα Σπουδών 2014, ΟΔ. ΕΚΠ.= Οδηγός Εκπαιδευτικού 2014, ΜτΘ=Μάθημα των Θρησκευτικών, Θ.Ε. = Θεματική Ενότητα.

76 Υπουργική Απόφαση 113714/Γ2 3-10-2011, ΦΕΚ β 2335/2001.

77 ΠΣ, σ. 113.

78 ΠΣ, σσ. 19,25.

παραδόσεις”⁷⁹, “θρησκευτικό φαινόμενο στην πολυμορφία του”⁸⁰, “οι θρησκείες του κόσμου”⁸¹. Πρόκειται για ένα συνδυασμό διαφορετικών θεολογικών πεδίων, τα οποία είναι ασύμβατα με τον Χριστιανισμό, δημιουργώντας ένα πολυθρησκειακό συγκρητισμό.

β. Έτσι σύμφωνα με το Π.Σ., η “θρησκεία” φροντίζει να οδηγήσει τον άνθρωπο στον Θεό, να λύσει δηλαδή τις εσωτερικές και κοινωνικές του ανασφάλειες. Το υπόβαθρο αυτής της άποψης είναι ότι ο Θεός είναι μια ανώτερη δύναμη που κατοικεί στους ουρανούς και από εκεί διευθύνει τον κόσμο, ότι υπάρχει ένας διαχωριστικός τοίχος μεταξύ της ανώτερης αυτής δύναμης και του ανθρώπου, και επομένως ο άνθρωπος με τη βοήθεια της “θρησκείας” πρέπει να κάνει τα πάντα για να υπερβεί αυτό το τείχος και να φθάσει τον Θεό, στην πραγματικότητα να εξιλεωθεί.

γ. Η Εκκλησία όμως δεν κάνει λόγο για ένα αφηρημένο Θεό, αλλά για τον Τριαδικό Θεό, ο οποίος αγάπησε τον κόσμο και ενδιαφέρθηκε προσωπικά για την σωτηρία του, αφού ο Πατήρ απέστειλε τον Υιόν Του, ο Υιός δέχθηκε να ενανθρωπήσει και αυτή η ενανθρώπιση έγινε με την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος. Έτσι, ο Θεάνθρωπος Χριστός, που ενώνει το άκτιστο και το κτιστό στην υπόστασή Του, αφού ο Λόγος έγινε η υπόσταση της ανθρώπινης φύσης, είναι η Κεφαλή μας και εμείς, όταν ζούμε μυστηριακά και ασκητικά στον χώρο της Εκκλησίας, είμαστε τα μέλη Του. Άλλωστε, η λέξη Εκκλησία προέρχεται από το εκκαλέω-ώ, που σημαίνει προσκαλώ κάποιον να εξέλθει. Έτσι, λοιπόν, η Εκκλησία είναι μια πρόσκληση για κοινωνία, μία έξοδος από την αμορφία και ένωση με τον Χριστό, είναι μια οικογένεια εν Χριστώ, ένας κόσμος μέσα στον ευρύτερο κόσμο, και μάλιστα ο δεύτερος αγιάζεται και ευλογείται από τον κόσμο αυτό.

δ. Προφανώς, οφείλουμε να επισημάνουμε, όπως αποδεικνύεται και από τα χωρία της Αγίας Γραφής, ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία αγαπά και σέβεται τον άνθρωπο χωρίς διακρίσεις φύλου, εθνικότητας, θρησκευτικών πεποιθήσεων, με βάση το λόγο του Ευαγγελίου⁸². Επιπλέον η ανεξιθρησκεία, η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, καθώς και τα δικαιώματα της θρησκευτικής ετερότητας είναι αναγνωρισμένα από Σύνταγμα, τους νόμους της ελληνικής Πολιτείας και από τις διεθνείς και ευρωπαϊκές συμβάσεις⁸³. Αντίστοιχα, όμως, είναι κατοχυρωμένο το δικαίωμα των Ορθοδόξων μαθητών να διδάσκονται το ΜτΘ, σύμφωνα με τα δόγματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Άλλωστε η απόφαση του Εφετείου Χανίων 115/2012 ορίζει ότι η Ορθόδοξη διδασκαλία του ΜτΘ δεν αντιτίθεται στις απαιτήσεις του πλουραλισμού, της πολυφωνίας και της πολυπολιτισμικότητας⁸⁴.

ε. Το ΜτΘ σύμφωνα με το Π.Σ. παύει να είναι χριστοκεντρικό και εστιάζει πλέον τη διδασκαλία του “στην ιστορική, κοινωνική και ανθρώπινη διάσταση των θρησκειών”, γίνεται δηλαδή “ανθρωποκεντρικό”⁸⁵- πολυθρησκευτικό-συγκρητιστικό και είναι προφανές πως οι ανωτέρω αντιλήψεις έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τη θεμελιώδη αυτοαποκάλυψη και διδασκαλία

79 ΠΣ, σ. 23.

80 ΠΣ, σ. 25.

81 ΟΔ. ΕΚΠ., σσ. 97-99.

82 Γαλ. 3,28: “ουκ ένι Ιουδαίος ουδέ Έλλην, ουκ ένι δούλος ουδέ ελεύθερος, ουκ ένι άρσεν και θήλυ, πάντες γαρ υμείς εις έστε εν Χριστώ Ιησού”.

83 **Διάταξη του άρθρου 13:** “1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός. 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται” και **άρθρο 16 [παρ. 2] του Συντάγματος:** “Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της ανάπτυξης εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλυσή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες”. Βλ. Ακόμη, **Διεθνής Σύμβαση της Ρώμης της 4ης Νοεμβρίου 1950:** “Περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών”, **άρθρο 9 της ΕΣΔΑ, άρθρο 2 και 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ και άρθρο 18 παρ. 4 ΔΣΑΠΔ:** “Τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση να σέβονται την ελευθερία των γονέων ή των νόμιμων κηδεμόνων, να φροντίζουν για τη θρησκευτική και ηθική αγωγή των παιδιών τους σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του”.

84 Απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Χανίων 115/2012, σ. 24.

85 ΠΣ, σ. 19.

του Χριστού⁸⁶, πως είναι ο Υιός του Θεού⁸⁷, ο μόνος Θεάνθρωπος και Σωτήρας⁸⁸, η οδός και η αλήθεια και η ζωή⁸⁹, η ανάσταση και το φως του κόσμου⁹⁰.

στ. Η συνεξέταση τυπικά ομοίων, αλλά ουσιαστικά διαφορετικών θρησκευτικών δεδομένων, δεν είναι επιστημονικά δόκιμη και μας οδηγεί στο θρησκευτικό συγκρητισμό. Ειδικότερα, η διαφορά Χριστιανισμού και θρησκευμάτων ως προς την αρχή προέλευσης και την εμπειρία του Θεού είναι προφανής. Στον Χριστιανισμό η πηγή της πίστης είναι ο Τριαδικός Θεός, ο Οποίος αποκαλύπτεται στον άνθρωπο και τον σώζει εν Χριστώ. Η κοινωνία “εν τη Εκκλησία” είναι χριστοκεντρική, προσδιορίζει αξίες σταθερές και εμπνέει τον πνευματικό αγώνα με πρότυπο τον Χριστό⁹¹. Στα Θρησκευτά, ο άνθρωπος επινοεί το θεό, τους θεούς ή επιλέγει από άλλους λαούς. Η θρησκεία αποτελείται από μύθους, δαίμονες, μαγικο-θρησκευτικές θεωρήσεις, πρακτικές και παραδόσεις. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να εμπνέουν αξίες, συγκρητιστικές ιδέες, συμπεριφορές ανάλογες με τις εκάστοτε επινοήσεις και αντίστροφα.

ζ. Το μάθημα των θρησκευτικών, όπως και άλλα μαθήματα, σαφώς χρειάζεται αναδιαμόρφωση και προσαρμογή με νέες παιδαγωγικές και διδακτικές μεθόδους. Δεν επιδέχεται όμως δομικές και οντολογικές αλλαγές, ως προς τον ορθόδοξο χαρακτήρα και το ορθόδοξο περιεχόμενό του, που θα το μετατρέψουν σε έναν πολυθρησκιακό συγκρητισμό.

η. Επομένως, όλοι οφείλουμε να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί, διότι εάν δεν υπάρχει σαφή διάκριση ανάμεσα στο χριστιανισμό και στις άλλες θρησκείες, να ελλοχεύει μεγάλος κίνδυνος, αφ' ενός να δημιουργήσουμε σύγχυση στις συνειδήσεις⁹² των μαθητών με τις συγκρητιστικές ιδέες και αφ' ετέρου οι μαθητές να ενθαρρύνονται και να κατευθύνονται πιο εύκολα στην πολυθρησκεία. Διότι, κατά τον απόστολο Παύλο μέχρι και τον εαυτό του υποδούλωσε σε όλη την οικουμένη (πάσιν εμαυτόν εδούλωσα)⁹³ για την σωτηρία των αδελφών (ίνα...τινάς σώσω)⁹⁴. Εδώ, αυτό που ξεχωρίζει στην προσωπικότητα του αποστόλου είναι η αυτοθυσία του για την σωτηρία των αδελφών και το αμείωτο ενδιαφέρον του για την ενότητα της εκκλησίας “πάντα ἐξέστιν ἀλλ' ου πάντα συμφέρει, πάντα ἐξέστιν ἀλλ' ου πάντα οικοδομεί”⁹⁵. Όμως, κατά τον απόστολο Παύλο, η ειδωλολατρεία είναι κάτι το υπαρκτό και τα μέλη της εκκλησίας δεν θα πρέπει να έχουν σχέση μ' αυτήν και αυτό μπορεί να το συμπεράνει κανείς από την εμφαντική του σύσταση “φεύγετε από της ειδωλολατρείας”⁹⁶. Ανάλογη, ήταν και η θέση του στους “ισχυρούς” χριστιανούς της χριστιανικής κοινότητας της Κορίνθου, σχετικά με τη βρώση των ειδωλοθύτων⁹⁷ “...ου μη φάγω κρέα εις τον αιώνα, ίνα μη τον αδελφόν μου σκανδαλίσω”⁹⁸.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

86 Μτ. 3,17. Μκ. 1,1. Ιω. 11,27 κ.ά. Βλ. Ιωάννη Βελτισιάνου, *Οι όροι “φως” και “σκότος” στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, στο θεολογικό περιοδικό *ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ*, τόμ. ΠΕ' – ΠΣΤ', Αλεξάνδρεια 2016, σσ. 267-287.

87 Ακ. 2,11. Ιω. 4,42. Πρ. 5,31. Φιλ. 3,20.

88 Ιω. 14,6.

89 Ιω. 11,26.

90 Ιω. 8,12.

91 Α' Κορ. 11,1: “μιμηταί μου γίνεσθε καθώς καγώ Χριστού”.

92 Για το θέμα του σκανδαλισμού της συνειδήσεως, ο Ιωάννης Χρυσόστομος τονίζει τα εξής: “Διότι τι σκληρότερο θα ήταν δυνατό να υπάρξει από χριστιανό, να σκανδαλίζει τον ομόπιστό του; Ο σκανδαλισμός είναι το φοβερότερο από κάθε κτύπημα αμαρτάνοντας ενώπιον του Χριστού. Πως αμαρτάνουν ενώπιον του Χριστού; Πρώτον, με το να θεωρεί δικά του όσα ανήκουν στους δούλους του, δεύτερον όσοι σκανδαλίζονται, μεταφέρουν την ασθένειά τους στο σώμα Χριστού και τρίτον το έργο του Χριστού, το οποίο οικοδομήθηκε με τη θυσία του τώρα το καταστρέφουν οι “ισχυροί” με την πλεονεξία τους”, Ι Χρυσόστομου, *Εις την Α' Κορινθίους*, Ομλ. Κ' σ. 576.

93 Α' Κορ. 9,19.

94 Α' Κορ. 9,22.

95 Α' Κορ. 10,23.

96 Α' Κορ. 10,14.

97 Βλ. Ιωάννη Βελτισιάνου, *Το πρόβλημα των ειδωλοθύτων στη χριστιανική κοινότητα της Κορίνθου*, Θεσσαλονίκη 1990, ISBN 978-960-12-1837-3. σσ. 96-110.

98 Α' Κορ. 8,13.

Συνοψίζοντας την παρούσα εργασία έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

1. Ο Παύλος χρησιμοποιεί για τη διάδοση του Ευαγγελίου σύμβολα, αντιλήψεις, παραστάσεις, ήθη και έθιμα της εποχής του, τα οποία τα μετασχηματίζει για να προσεγγίζει, όπως δηλώνει τους Ιουδαίους ως Ιουδαίος και τους εθνικούς ως εθνικός για να μεταδώσει το Ευαγγέλιο του Χριστού, σεβόμενος την ιδιαιτερότητα του κάθε πολιτισμού αλλά και των εθνοτικών διαφορών, προσδίδοντας σ' αυτά χριστιανικό νόημα.
2. Όσο αφορά τη λατρεία των ειδώλων, ο απόστολος Παύλος ήταν ξεκάθαρος: *“Διόπερ, αγαπητοί μου, φεύγετε από της ειδωλολατρίας”*. Ο Παύλος δεν είπε απομακρυνθείτε αλλά αποφεύγετε την ειδωλολατρία. Δεν χρειάζεται να έχει κανείς τη σωστή γνώση για την ειδωλολατρία, πρέπει να *“φεύγει”* μακριά από κάθε τι που σχετίζεται μ' αυτήν.
3. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θέσεις των Πατέρων της Εκκλησίας για την *“ετερότητα”*. Κατά τους Πατέρες, εκείνο που καταργεί ουσιαστικά τις διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων και επαναφέρει τη σχέση με τους *“άλλους”* σε μια συγγενική αδελφότητα είναι η αρετή της αγάπης που έφερε στο κόσμο ο Χριστός. Η αγάπη του Χριστιανού έχει διπλή αναφορά: το Θεό και τον πλησίον. Χωρίς την αγάπη προς το Θεό, η αγάπη προς τον πλησίον μένει μετέωρη. Και χωρίς την αγάπη προς τον πλησίον, η αγάπη προς το Θεό είναι ανύπαρκτη *“ο αγαπών τον Θεόν αγαπά και τον αδελφόν αυτού”* (Α' Ιω. 4,21). Η αγάπη *“προς τον πλησίον”* στην Καινή Διαθήκη αποτελεί τη βασική εκδήλωση της χριστιανικής αγάπης. Είναι η προϋπόθεση για την αγάπη του Θεού, ενώ η ίδια αποτελεί καρπός του Πνεύματος. Εν κατακλείδι, η αγάπη του Θεού κορυφώνεται στην αποστολή του Ιησού στον κόσμο και στη θυσία του για τον άνθρωπο.
4. Στην ορθόδοξη Εκκλησία δεν υφίσταται πρόβλημα φυλετικών και άλλων διακρίσεων, διότι η ενότητα της πίστεως έχει θεϊκή προέλευση, προοπτική και αποτελεί προτεραιότητα στην εν Χριστώ ζωή. Άλλωστε, την ημέρα της Πεντηκοστής δέκτες των ενεργειών του Αγίου Πνεύματος δεν ήταν μόνο οι Απόστολοι, αλλά άνθρωποι από όλα τα μέρη του κόσμου: *“Πάρθοι, Μήδοι και Ελαμίτες, κάτοικοι της Μεσοποταμίας, της Ιουδαίας και της Καπαδοκίας, του Πόντου και της Ασίας, της Φρυγίας, της λιβυκής Κύρηνης, Ρωμαίοι. Κρητικοί και Άραβες”* (Πρξ. 1, 9-11).
5. Το σύγχρονο ελληνικό σχολείο συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο την αποστολή του, όσο αφορά στην επισήμανση των διαφορών ανάμεσα στους *“διαφορετικούς”* μαθητές. Κατά τον απόστολο Παύλο, ο διαλεγόμενος οφείλει να *“συναντά”* το μαθητή στο δικό του περιβάλλον, να γίνεται *“τοις πάσιν πάντα”* και να τον υποδέχεται με αγάπη. Ο κάθε άνθρωπος είναι πρόσωπο μοναδικό και ανεπανάληπτο με βασικό στοιχείο το σεβασμό στην ετερότητά του.
6. Η σχολική θρησκευτική αγωγή συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνική ένταξη του ξένου μαθητή, διότι μέσα από αυτή μεταφέρεται στους μαθητές η ορθόδοξη εκκλησιαστική εμπειρία, που συνδέεται με την οικουμενική πολυεθνικότητα και την πολυπολιτισμικότητα και αφορά στη συνύπαρξη των πολιτισμών και των ανθρώπων. Οι μαθητές διδάσκονται ότι η εκκλησιαστική τους παράδοση, εκτός άλλων, αφορά στην αρμονική συμβίωση διαφορετικών εθνοτήτων σε μια εκκλησιαστική ενότητα και στη διατήρηση της ειρήνης, της αγάπης, του σεβασμού και της ανεκτικότητας.
7. Η διδασκαλία του Μ.Θ. δεν προκαλούν και δεν απωθούν τον ξένο μαθητή, διότι υπάρχει αφ' ενός σεβασμός του ξένου, και αφ' ετέρου προσπάθεια καλλιέργειας ενός οικουμενικού, ανοικτού, ανεκτικού, αγαπητικού και αλληλέγγυου ανθρώπου. Άλλωστε η ορθόδοξη παράδοση και η αγωγή μέσα από την ιστορία της, έχει πάντοτε ως αρχή της να σέβεται την προσωπική, κοινωνική, φυλετική και πολιτισμική ετερότητα. Στο πλαίσιο αυτό θεωρείται η διαφορετικότητα, όχι ως πρόβλημα, αλλά ως ποικιλία χαρισμάτων και δυνατότητα διακονίων.